

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА**

*Для участі в щорічному конкурсі студентських
наукових робіт «Від студентського
самоврядування – до самоврядування громад»*

**Адаптація внутрішньо переміщених осіб до
університетського середовища засобами
студентського самоврядування**

Автор:

магістрантка спеціальності «Управління
інноваційною діяльністю»

Дмитренко Юлія Сергіївна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Кращенко Юрій Петрович

ПОЛТАВА – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Адаптація внутрішньо переміщених осіб як психолого-педагогічна проблеми	9
1.1. Соціально-демографічні, економічні та психолого-педагогічні проблеми адаптації студентів переселенців до нових умов життя.....	9
1.2. Світовий досвід адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища.....	13
1.3. Система студентського самоврядування як адаптивне середовище.....	17
РОЗДІЛ II. Розробка та апробація організаційно-педагогічних умов адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування	22
2.1. Моніторинг проблем студентів-переселенців у вищих навчальних закладах.....	22
2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя засобами студентського самоврядування.....	27
2.3. Психолого-педагогічний супровід адаптації студентів-переселенців у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка.....	35
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	48

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. **ВПО** – внутрішньо переміщена особа
2. **ПНПУ імені В.Г. Короленка** – Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
3. **ОР** – обласна рада
4. **ОДА** – обласна державна адміністрація
5. **ВНЗ** – вищий навчальний заклад

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України станом до 5 жовтня 2015 року на обліку перебувають 1517116 вимушених переселенців з Донбасу та Криму. І ця цифра щодня зростає. Найбільше внутрішньо переміщених громадян прийняли Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області та Київ. Полтавська ж область прийняла 20 024 переселенців станом до 5 жовтня, як повідомляє саме Міністерство соціальної політики України.

Молодь, переважно студентство, змушені повністю змінювати свій звичний спосіб життя, оточення та систему навчання. Адже переведення до нового ВНЗ в більшості випадків взаємопов'язане зі стресом, страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем. Кожен студент-переселенець стикається з низкою проблем, які включають в себе всі сфери людського життя: економічні, соціальні, побутові, організаційні та психологічні, іноді мають місце й правові колізії. Оскільки чіткого державного механізму допомоги студентам-переселенцям в адаптації до нового середовища на сьогодні немає, діяти починають адміністрація ВНЗ, викладачі та самі студенти. Робота студентського самоврядування в цій сфері є надзвичайно важливою і значною, хоча досі не розглядалася в такому ракурсі.

Мета: на основі теоретичного обґрунтування потенціалу студентського самоврядування розробити та апробувати комплекс організаційно-педагогічних умов адаптації студентів-переселенців до університетського середовища.

Завдання:

- 1) Визначити сутність базових понять дослідження («адаптація», «внутрішньо переміщені особи», «студенти-переселенці», «самоврядування», «студентське самоврядування», «університетське середовище»);
- 2) Здійснити моніторинг проблем студентів-переселенців;
- 3) Розкрити сутність та специфіку функціонування системи студентського самоврядування;

4) Охарактеризувати міжнародний досвід адаптації студентів-переселенців до університетського середовища;

5) Розробити та апробувати організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* визначено комплекс взаємопов'язаних організаційно-педагогічних умов адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя, які включають створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, забезпечення особистісно-зорієнтованого навчання, встановлення дружніх доброзичливих продуктивних стосунків з оточуючими студентами та викладачами, підтримка патріотичної громадянської позиції студентів-переселенців;

– *подальшого розвитку* набули шляхи удосконалення функціонування системи студентського самоврядування вищого навчального закладу як засобу адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Практичне значення полягає в актуальності проблеми адаптації студентів-переселенців до університетського середовища, вирішенні проблем, з якими стикаються такі особи, у зв'язку із проведенням антитерористичної операції на території Донбасу та тимчасово окупованою АР Крим. Досвід студентського самоврядування Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка може бути використаний іншими вищими навчальними закладами.

Апробація та впровадження розробленого механізму вирішення цієї проблеми пройшли у співпраці студентського самоврядування (студентської ради та студентського наукового товариства) Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та студентів-переселенців, які навчаються в цьому ВНЗ.

Структура роботи. Складається із характеристики базових понять дослідження, вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та

додатків. Додатки містять приклад анкети для опитування студента-переселенця, перелік запитань для співбесіди зі студентом-переселенцем та схему «Послідовність реалізації комплексу умов по адаптації студентів-переселенців».

2014-2015 роки стали для України надзвичайно важкими та принесли з собою безліч змін. На жаль, позитивного менше, ніж негативного. Наша країна продовжує свій шлях до абсолютної незалежності та само ідентифікації нації. Події, які відбуваються на території України зараз – приклад самоневизначеності та неготовності до повної самостійності. Економічні зміни, соціальні, культурні – накладають свій відбиток на сучасність та вносять коректури в наше майбутнє. Молодь поклала початок демократичним змінам в суспільстві, за що нині розплачується. Події в зоні антитерористичної операції (АТО), тимчасово анексована АР Крим, тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей – місця, де час зупинився, де життя для людей уповільнило своє серцебиття, де молодь втрачає смак життя. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України станом до 5 жовтня на обліку перебувають 1517116 вимушених переселенців з Донбасу та Криму. І ця цифра щодня зростає. Найбільше внутрішньо переміщених громадян прийняли Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області та Київ. Полтавська ж область прийняла 20 024 переселенців станом до 5 жовтня, як повідомляє саме Міністерство соціальної політики України.

Економічний занепад, руйнація української самобутності, російська ідеологія, вимирання культури - ці та багато інших факторів змушують людей змінювати своє місце проживання на іншу область України чи навіть іноземну країну. Молодь, переважно студентство, змушені повністю змінювати свій звичний спосіб життя, оточення та систему навчання. Адже переведення до нового ВНЗ в більшості випадків взаємопов'язане зі стресом, страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем. Адже студенти ще досить психологічні вразливі, будувати нові стосунки на новому місці важко і страшно, а рухатися в своєму звичному руслі часто майже неможливо. Кожен студент-

переселенець стикається з низкою проблем, які включають в себе всі сфери людського життя: економічні, соціальні, побутові, організаційні та психологічні, іноді мають місце й правові колізії.

На жаль, сьогодні наша держава не надто уважна до більшості з цих проблем, особливо тих, що стосуються соціально-психологічної адаптації такого студента. Адже нове оточення, нові викладачі, нова програма та спосіб її викладання, інший спосіб життя ускладнюють й без того не легку ситуацію внутрішньо переміщеної людини. Тому надзвичайно важливою є допомога обласної та міської адміністрацій, керівництва ВНЗ, педагогічної ланки та, звісно ж, студентського колективу у вирішенні проблем адаптації студента-переселенця до університетського середовища. Полтавська область не є винятком, більше 200 таких молодих людей розпочинають своє життя поруч з нами. І коли всі нагальні питання пов'язані з місцем проживання, здачею навчальних кредитів, соціальним забезпеченням вирішені, розпочинається найважливіший етап адаптації. Соціально-психологічний момент є найтривалішим та найважчим. Адже він вимагає від викладацького складу особливої емпатії, уваги та дець навіть креативності, щоб студент-переселенець легше звикав до нового. А що стосується звичного способу життя та саме комунікативної сфери – то лише студенти цього ВНЗ можуть максимально ефективно та природно адаптувати «новачка» до університетського життя. Саме за допомогою механізму студентського самоврядування ця робота буде мати найкращий результат. Адже саме така форма самоорганізації студентів створює внутрішню атмосферу, організовує та залучає молодь до активного студентського життя, забезпечує найбільш комфортні умови та дуже часто розвиває в людині нові якості, завдяки спільним заходам та проектам. А головне, студентське самоврядування захищає права та інтереси студентів на різних рівнях. Тому роль студентського самоврядування в адаптації студентів-переселенців є дуже значною, унікальною за своєю суттю та механізмом її реалізації [16].

Грунтуючись на результатах власних соціологічних опитувань, загальних

державних даних про кількість переселенців, чинному законодавстві України та безпосередньому спілкуванні зі студентами-переселенцями нашого міста, ми отримали певний механізм дій, який на меті ставить максимально комфортну та швидку адаптацію внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища за допомогою студентського самоврядування.

РОЗДІЛ І. АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Соціально-демографічні, економічні та психолого-педагогічні проблеми адаптації студентів переселенців до нових умов життя.

В умовах соціальної та економічної кризи в Україні позвавилася міграція: з'явилося чимало внутрішніх переселенців. Левова частка з них є студентами вищих навчальних закладів. У процесі переміщення студенти зіштовхуються з низкою проблем: соціального, економічного та психологічного характеру.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України станом до 5 жовтня на обліку перебувають 1517116 вимушених переселенців з Донбасу та Криму. І ця цифра щодня зростає. Найбільше внутрішньо переміщених громадян прийняли Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області та Київ. Полтавська ж область прийняла 20 024 переселенців станом до 5 жовтня, як повідомляє це ж Міністерство.

Та для початку потрібно з'ясувати значення явища «переселенець» або «внутрішньо переміщена особа».

Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980) дає таке визначення поняття «переселенець»: «ПЕРЕСЕЛÉНЕЦЬ, нця. чол. Той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь» [19].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1) {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 77-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 11, ст.75 та № 245-VIII від 05.03.2015, ВВР, 2015, № 21, ст.140}в Статті 1. дає таке визначення поняття внутрішньо переміщеної особи:

1. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах

(повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розмічених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення.

2. Адресою покинутого місця проживання внутрішньо переміщеної особи в розумінні цього Закону визнається адреса місця проживання особи на момент виникнення обставин, зазначених у частині першій цієї статті.

Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для отримання довідки особа має особисто звернутися до структурного підрозділу місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання.

Студенти, які здобували певний освітньо-кваліфікаційний рівень та мали реєстрацію місця проживання в гуртожитках, після зняття з реєстрації мають право на отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи у випадку, якщо не бажають повернутися до попереднього місця проживання.

З метою обліку таких осіб створюється Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. Порядок створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної бази визначає Кабінет Міністрів України.

Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [25].

Проте, не дивлячись на забезпечення прав Конституцією, кожен переселенець стикається з безліччю проблем у різних сферах свого життя. Адже чіткого механізму дотримання та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб й досі немає в нашій країні. Аналізуючи дані всеукраїнських та власних

опитувань, нами було зроблено такі висновки, щодо основних проблем, з якими стикаються студенти-переселенці.

До групи виявлених академічних проблем слід віднести:

- проблему зарахування тимчасово переміщених осіб на вільні бюджетні місця. Виявлена у ряді вищих навчальних закладів та є найбільш поширеною серед студентів-переселенців, які навчаються у медичних ВНЗ. Студентам медичних спеціальностей не рідко доводилось звертатись до 3-х різних навчальних закладів через відмову бути прийнятими вільними слухачами чи зарахованими на вільні бюджетні місця;

- визначення академічної різниці студентів-переселенців. У ряді вищих навчальних закладів зазначена проблема створена штучно через формалізований підхід адміністрацій ВНЗ. Виявлено випадки, коли при однаковій назві предмету, але розбіжностях у декілька аудиторних годин предмет записувався як такий, що підлягає вивченню та перескладанню;

- необхідність ліквідації академічної різниці, яка в окремих випадках становила до 38 предметів одночасно із навчанням. Проблема особливо актуальна для студентів, які завершують навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем та готуються до державних іспитів. Студенти скаржаться на неможливість за невеликий проміжок часу опанувати доволі великий об'єм нових знань;

- перезарахування раніше складених предметів. У зв'язку із відсутністю завірених копій залікових книжок, оригіналів особових справ тощо, вищі навчальні заклади часто відмовляють студентам у перезарахуванні раніше складених предметів, що спричинює збільшення академічної заборгованості;

- неможливість отримання оригіналів документів із попереднього місця навчання [17].

Також нами було встановлено, що студенти-переселенці гостро відчують **ряд соціально-економічних проблем**, зокрема:

- відсутність достатньої кількості місць у студентських гуртожитках;

- неவிдача студентських квитків встановленого зразка, що унеможлиблює використання права на пільговий проїзд у залізничному і міському транспорті. Проблема є особливо актуальною для мешканців м. Харкова, адже без студентських квитків студенти-переселенці не можуть отримати знижку на проїзд у метро;

- невивплата поточних стипендій до ліквідації академізми;

- відсутність стипендій за період, коли студенти перебували у статусі вільних слухачів. Вищі навчальні заклади, як правило, відмовляють у виплаті заборгованості зі стипендії, вимагаючи від студентів засвідчених копій наказів про призначення стипендій із попереднього місця навчання чи бухгалтерських довідок, що стипендію нараховано, однак не виплачено;

- матеріальні складнощі, труднощі у тимчасовому працевлаштуванні. Студенти-переселенці намагаються шукати роботу, шукаючи можливість вижити при зростанні цін на продукти харчування та комунальні послуги. Ряд студентів-переселенців відчуває брак їжі;

До низки цих проблем додаються безумовно й **психологічні та педагогічні**, адже зміна середовища життя накладає свій відбиток на внутрішній стан людини, особливо молоді.

Так, найважчим моментом у адаптації внутрішньо переміщеної особи залишається саме психологічний аспект. Адже кожна людина по-різному реагує та бореться з проблемами та перешкодами. Тому особливу роль в таких ситуаціях відіграє нове оточення та атмосфера у новому колективі як студентському, так і педагогічному.

Саме психологічні проблеми виступають головним стресором для будь-якого студента-переселенця, а системи допомоги та підтримки в нашій країні на даний момент немає. Тому найбільш доцільним та зручним шляхом вирішення цієї проблеми буде використання досвіду іноземних країн, адаптуючи його до наших культурних та соціальних особливостей [4].

1.2. Світовий досвід адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища.

Найбільш доцільним буде ознайомлення та застосування досвіду адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища саме тих країн, які є найближчими для нас за культурою та історією. Одна з таких країн Грузія.

Після анексії Криму Росією і початку воєнних дій на Донбасі в Україні кількість переселенців постійно зростає. І в кожній такої людини - свої проблеми. Як правильно зареєструватися? Що робити людині, яка втратила всі документи і не має можливості підтвердити свою особу? Як отримати пенсію? Як і де знайти нове житло? Роботу? Українська влада на ходу намагається знайти вирішення цих та інших фінансових, правових, соціальних труднощів, з якими щодня стикаються люди. Але якщо для України проблема внутрішньо переміщених осіб нова, то в Грузії вона - давня. Країна за останні чверть століття пережила вже кілька масштабних хвиль переселенців. У 90-ті люди бігли з Абхазії і Південної Осетії, коли грузинський уряд намагався відновити контроль над цими регіонами. У 1998-му - з Абхазії, коли йшли бої в Гальському районі. У 2008-му переселенці з'явилися в результаті російсько-грузинської війни. На сьогоднішній день, за даними Міністерства у справах біженців і розселення, в країні налічується близько 271 тис. внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це - 6% населення Грузії, де проживають 4500000 чол. За ці два десятиліття в Тбілісі було розроблено декілька державних стратегій і планів, за допомогою яких влада намагалася вирішити проблему ВПО. Були створені різні відомства, сприяючі ВПО в їх облаштуванні. Приймалися закони, що дають біженцям певні права. Наприклад, закон про ВПО захищає їх від виселення і передбачає фінансову допомогу: 45 ларі (близько 26 дол.) щомісяця отримують всі ВПО, чий дохід нижче 1250 ларі на місяць. У Грузії ВПО займаються Міністерство у справах біженців і розселення, яке координує всі програми, і Міністерство охорони здоров'я і соціального забезпечення, що забезпечує виплату фінансової допомоги. Але проблемою Міністерства у справах біженців і розселення є постійне недофінансування. Виходом із ситуації стало створення цим відомством координуючого комітету,

який об'єднав всіх провідних донорів. Грузини кажуть, що для держави вкрай важливо відразу ж використовувати термін "вимушено переміщені особи" для позначення переселенців. Це означає, що люди покинули свої будинки в результаті внутрішнього конфлікту і знаходяться на території власної країни. "Ще один важливий момент - правильна і своєчасна реєстрація", - зазначила експерт грузинської громадської організації "Згода" Юлія Харашвілі під час конференції "Грузинський досвід для України: проблеми переміщених осіб і податкова реформа", організованої Інститутом світової політики і "Кавказьким домом". Грузинські експерти звертають увагу і на те, що при розселенні необхідно враховувати специфіку ВПО - міські це жителі чи селяни, наявність інфраструктури в місцях проживання, безпека. Виходячи з власного досвіду, вони також звертають увагу на те, що досить важливо не виділяти з числа біженців якісь окремі групи, оскільки це створює проблеми всередині громади ВПО. І, звичайно ж, необхідно відразу ж почати психологічну реабілітацію людей, насамперед, жінок і дітей. За словами Ю.Харашвілі, ще в 90-е в Тбілісі думали, що переселенці - це тимчасова проблема. Плануючи швидке повернення ВПО в свої будинки, грузинська влада проводили і відповідну політику. При цьому, відзначає експерт, проблема повернення використовувалася і як важіль політичного тиску на міжнародне співтовариство, і як спосіб отримання максимальної економічної допомоги. Реальність виявилася значно гіршою, ніж це здавалося на початку 90-х. Вже в кінці 2008р. уряд, експерти і самі переселенці стали розуміти - швидкого повернення не буде. А значить, владі слід змінити політику. У тому числі і за рішенням "квартирного питання". У різні роки грузинська влада використовували різні варіанти розселення переміщених осіб. Аналізуючи помилки, допущені Тбілісі за ці два десятиліття, грузини кажуть: для переселенців відразу ж треба було створювати нормальні умови життя. Це, з одного боку, заощадило б кошти держави. З іншого - дозволило б завчасно почати процес інтеграції ВПО на новому місці проживання. Але на початковому етапі існувало побоювання, що закріплення житла за ВПО у власність зменшить їх мотивацію до повернення.

Багато хто з біженців досі живуть в "колективних центрах проживання" - готелях і санаторіях - виділених ще в 90-ті для ВПО як тимчасові притулки. Значна частина будівель прийшла в повну непридатність, і для їх відновлення потрібен серйозний ремонт. Прийшовши ж до рішення про необхідність надання постійного житла переселенцям, влада заговорила і про поліпшення умов проживання. Сьогодні в Тбілісі проводять політику "стійкого розселення", яка повинна зняти проблему житла для ВПО в довгостроковій перспективі. Вона припускає, зокрема, не тільки будівництво нових будинків або надання фінансової допомоги для їх придбання, але також приватизацію того тимчасового житла, де зараз проживають сім'ї переселенців. Вирішувати цю проблему в Тбілісі збираються також і за рахунок порожніх або недобудованих будинків, які можуть бути переобладнані, добудовані, відремонтовані і передані ВПО у власність. Але, за інформацією Ю.Харашвілі, при реалізації політики "стійкого розселення" виявилися серйозні проблеми. Наприклад, критерії, створені для визначення найбільш нужденних, не дають можливості чіткої диференціації. А більшість існуючих колективних центрів потребують ремонту і значної переробки для відповідності стандартам, тому перед їх приватизацією необхідний ремонт. А для ремонту однієї квартири потрібно 9-10 тис. дол. Нестача коштів є однією з найбільш серйозних проблем. Для країни, бюджет якої складає близько 5,5 млрд дол., наявність такої кількості біженців вимагає великих фінансових витрат. У Грузії вирішили звернутися за допомогою до міжнародних донорів. Такими стали, серед інших, ЄС, USAID, Світовий банк, Турецьке агентство розвитку. Виділені донорами кошти йшли, в тому числі, і на будівництво котеджів, в яких живуть ВПО. В результаті, уряд Грузії допоміг вирішити проблему сталого розселення для 29,7 тис. сімей. Але житлові проблеми залишаються ще у понад 50 тис. сімей. Як зазначає Ю.Харашвілі, "необхідна велика і постійна робота з донорами. Грошей весь час не вистачає. Донори самі швидко втомлюються". Озираючись на пройдене, сьогодні грузинські експерти вважають, що, хоча житло і є невідкладним завданням, але не треба забувати і про інше - самодостатність внутрішньо переміщених осіб.

На думку Ю. Харашвілі, чим раніше почати вирішувати комплекс проблем пов'язаних зі становищем переселенців, тим дешевше для країни це вийде.

«У середовищі наших переселенців дуже високий відсоток захворюваності, це наслідки психологічної травми. Наслідки війни через 10-15 років продовжують вбивати людей. Це і онкологія, і серцево-судинні захворювання, і виразка шлунку. Ви повинні зайнятися психологічною допомогою, тому, що потім ви будете лікувати психосоматику і неврози. А це вийде набагато дорожче » [22].

Це загальні проблеми, але вони стосуються і безпосередньо і студентів-переселенців. Так, уряд Грузії поступово створював загальний реєстр переселенців, який полегшував встановлення особи та відновлення тих чи інших документів. Це явище полегшувало роботу адміністрації ВНЗ по зарахуванню та «погашенню» академічної різниці. В більшості випадків академічна різниця зводилася до мінімуму, що значно полегшувало складне становище студента переселенця. Зі збільшенням кількості ВПО зростав і досвід влади у вирішенні питань, які стосуються студентів-переселенців. Так, ВНЗ зобов'язувалися надати житло такому студенту та за можливості виплачувати стипендію. Стосовно ж соціально-психологічної адаптації велася постійна робота із залученням як власних, так і іноземних фахівців та технологій. Надзвичайно важливу роль зіграло саме психологічне спрямування викладацького складу та адміністрації ВНЗ у роботі зі студентами-переселенцями. До роботи максимально залучалися психологи, реабілітологи та соціальні служби, які приділяли увагу саме проблемам цієї групи населення.

Особливої ефективності набули лекції, тренінги по team-building (командоутворенню), семінари та нестандартні творчі заходи, такі як: інтеграційні ігри, вечірки, гуртки за захопленнями, масові культурні заходи та зустрічі в неофіційній атмосфері. Для полегшення адаптації студентів-переселенців до університетського середовища безпосередньо застосовувався як педагогічний склад, так і студентський актив. Наша держава лише почала рух у цьому

напрямку, проте є речі, які завжди були притаманні нашій нації: емпатія, відкритість та небайдужість – головні чинники, на яких базується організація роботи будь-якого психологічного центру чи соціальної служби. До кожного такого студента потрібно знаходити особливий підхід у роботі та спілкуванні, а головне враховувати ті труднощі, з якими стикається ВПО під час адаптації до університетського середовища. До розробки програм та їх механізмів реалізації мають долучатися всі органи місцевих, обласних та загальнодержавних органів, починаючи від Міністерства освіти аж до Міністерства закордонних справ. Рівень підтримки та забезпечення своїх громадян у складних ситуаціях, таких як внутрішнє переміщення – справа честі всієї влади та кожного громадянина свідомої демократичної та психологічно здорової держави [14].

1.3. Система студентського самоврядування як адаптивне середовище

Студенти-переселенці під час адаптації стикаються з низкою проблем, про які, вже було вище згадано. Проте існує суспільне явище, роль якого у адаптації кожного студента до університетського середовища важко переоцінити. Мова йде про студентське самоврядування, яке ми розглянемо як адаптивне середовище.

Однією з найбільш важливих проблем навчання в сучасному ВНЗ є адаптація внутрішньо переміщеної особи до умов навчання. Процес адаптації надзвичайно динамічний і його успіх залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних умов, функціонального стану тощо. Тобто кожна людина по-різному ставиться до одних і тих саме подій, а один і той самий стимул у різних людей може викликати різну реакцію у відповідь. Таким чином, вивчення механізмів і закономірностей адаптації студента-переселенця в різноманітних навчальних умовах набуває в даний час важливого значення [29].

Сучасному суспільству необхідні люди, здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, а й реалізовувати свій внутрішній потенціал. Прискорення процесів адаптації студентів-переселенців до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації

даного процесу - надзвичайно важливі завдання. Від того, як довго за часом і по різних затратах відбувається процес адаптації, залежать поточні і майбутні успіхи студентів, процес їхнього професійного становлення.

У соціальному розумінні адаптація - це процес (або стан, що досягався як результат цього процесу) фізичних, соціально-економічних чи організаційних змін у специфічно-групової поведінки, соціальних відносин і в культурі; це підсумок процесу змін соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних, економічних і демографічних відносин між людьми, пристосування до соціального середовища. Іншими словами, адаптація - це засвоєння особистістю соціального досвіду того середовища, до якого вона належить, тобто до нових умов життя і діяльності у ВНЗ [7].

Виділяють дві сторони соціальної адаптації студентів:

- професійну адаптацію, під якою розуміємо пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій роботі;

- соціально-психологічну адаптацію – пристосування індивіда до групи, взаєминам у ній, вироблення власного стилю поведінки.

Соціально-психологічна адаптація є інструментом у вирішенні такої проблеми, як формування у студента необхідного рівня в навчальній діяльності; від того наскільки швидко і легко проходить адаптація, наскільки велика віддача сил, енергії та інтелекту від студента.

На процес адаптації студентів-переселенців до умов навчання у ВНЗ також впливає сукупність факторів, серед яких найбільш важливими є:

- кураторство,
- самоврядування,
- професорсько-викладацький склад,
- психологічна служба.

В основу навчального процесу в ВНЗ покладена самостійна робота студента, самоорганізація його навчальної діяльності. Викладач лише орієнтує, спрямовує і контролює його роботу по знаходженню та практичному застосуванню знань.

Саме тут студентське самоврядування займає передові позиції та об'єднує всі фактори впливу на студента-переселенця.

Та спочатку розглянемо поняття «студентське самоврядування».

Студентське самоврядування, за В. Г. Горчаковою, — це управління та регулювання всієї різноманітності видів діяльності студента як особи, котра навчається у вищому навчальному закладі.

Самоврядування — це співучасть студентів та викладачів у вдосконаленні навчально-виховного процесу з метою забезпечення його ефективності [5].

На думку Г. В. Троцько, студентське самоврядування — це форма управління студентами різноманітною діяльністю свого колективу на засадах свободи, рівності, безпосередньої участі в керівництві його справами [21].

Ю.П. Кращенко розглядає систему студентського самоврядування як цілісний структурований механізм, який дає змогу студентам через самоорганізовану діяльність брати участь у керівництві справами свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, виховуючи лідерські якості, соціальну активність [9]. Цим визначенням ми і будемо користуватися.

Як бачимо із самого визначення студенти самостійно організовують значну частину свого студентського життя, вирішують важливі питання у різних сферах університетського середовища, мають суб'єкт-суб'єктну взаємодію з адміністрацією та іншими представниками роботи свого ВНЗ. Тому не дивно, що студентське самоврядування бере на себе одну з головних ролей в інтеграції студентів-переселенців до університетського середовища. І механізми реалізації цієї функції можуть бути абсолютно різні. Будь-яке студентське самоврядування розуміє в собі колектив, який має єдину спільну мету, різноманітні шляхи її

реалізації з використанням надзвичайно широкого спектру взаємодії як в самому колективі, так і з навколишнім середовищем, та базу певних навичок й умінь у встановленні контактів, взаємозв'язків з іншими особами, організаціями, враховуючи як психологічні, так і соціально-економічні особливості об'єкта.

На прикладі студентської ради, яка ефективно функціонує в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка впевнено можна говорити, що студентське самоврядування дійсно самостійне, само організоване об'єднання студентів, які прагнуть та можуть зробити студентське життя цікавішим та продуктивнішим. Адаптація першокурсників, студентів-переселенців зараз набуває особливої актуальності, тому студентська рада активно надає допомогу тим, хто її потребує у різноманітній формі: особисті співбесіди, лекції, тренінги психологічного характеру, соціальні проекти та культурно-масові акції, які дозволяють студенту-переселенцю «безболісно» та природно інтегруватися в те середовище, в яке він потрапив [15].

РОЗДІЛ II. РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАСОБАМИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Моніторинг проблем студентів-переленців у вищих навчальних закладах

У нинішній ситуації, у зв'язку з вимушеним масовим переведенням студентів з ВНЗ окупованих територій необхідно глибоке і професійне розуміння екстремальної стану і депресії, в якій опинилися тисячі громадян України, з числа студентської молоді Донеччини та Криму. Наприклад, опитування студентів з числа ВПО вказує на те, що 97,2% респондентів відзначають погіршення матеріального становища порівняно з ситуацією до переїзду і вказують на зниження поточного рівня доходу, а 24% студентів готові змінити форму навчання для того, щоб мати можливість працювати і оплачувати навчання та проживання.

Крім того, дослідження показали, що психологічні проблеми, пов'язані з руйнуванням колишнього звичного способу життя в рідному місті, раптовий розрив соціальних зв'язків зі своїми родичами, друзями, невизначеність свого майбутнього, занепокоєння за своїх родичів, які залишилися, пригнічують студентів з родин ВПО однаковою мірою як проблеми матеріального характеру

(проживання, харчування, витрати на навчання і т.д.). Навіть простий намір відвідати своїх батьків, які залишилися на окупованих територіях, викликає у студентів з родин ВПО обґрунтоване занепокоєння за свою безпеку. Це означає, що студенти з числа ВПО вимагають спеціального ставлення до себе з боку адміністрацій МОН та педагогічних колективів. Необхідно врахувати, що більшість студентів, які виїхали з окупованих територій, є патріотами України, і дуже важливо зберегти їх громадянську позицію [18].

Неефективність інформування серед студентів з числа ВПО. Наприклад, 16 грудня 2014 був виданий наказ МОН України № 1474 «Щодо обсягу державного замовлення», а також листом від 16.12.2014 № 1 / 9-639, де роз'яснено питання процедури переведення студентів, оформлення документації та здійснення заходів, спрямованих на безумовне виконання вимог чинного законодавства. Однак, в наказі сказано, що такі особи мають подати заяви на переведення до 19.12.2014 р. Наказ №556 від 7.05.2014 був розміщений (за спостереженнями експертів, що проводили моніторинг) тільки на сайтах МОН України та ВРУ, що в умовах тотальної інформаційної блокади на тимчасово окупованих територіях є явно недостатнім. Наприклад, згідно з результатами моніторингу, з опитаних студентів тільки 39% зверталася на гарячу лінію МОН України, при цьому що 17% відзначили неякісну роботу гарячої лінії, 12% взагалі не отримали відповіді, 8% отримали недостатню інформацію по заданому питанню [13].

Бюрократизація і невизначеність документів для перекладу. Консультаційний центр МОН України дає роз'яснення, що точний перелік документів, необхідних для зарахування, необхідно уточнювати безпосередньо у ВНЗ, куди збирається переводитися переселенець. Це створює ризики широкого, а іноді необґрунтованого, тлумачення даної вимоги з боку адміністрацій ВНЗ. Відповідно до звітів з моніторингу, 35% відсотків опитаних говорять про те, що зіткнулися з проблемою збору документів. З них 37% із зони АТО і 17% з АРК. Наприклад, студенти переселенці з Криму відзначають, що їм для зарахування вимагалось забрати з колишнього місця навчання диплом

бакалавра, диплом спеціаліста і т.д., і довідку про академічну різницю. Але отримати дані документи в Криму від адміністрації ВНЗ, що знаходяться під контролем окупаційної влади, неможливо. Більш того, 12% студентів відповіли, що поїздка за документом на тимчасово окуповані території несе ризики для їхньої безпеки. Очевидно, що адміністрації ВНЗ повинні розуміти, що на окупованих територіях, де тільки лише наявність будь-якого українського символу (наприклад прапорця) є підставою для звинувачення в екстремізмі і наступному кримінальному переслідуванні, рішення про переведення в український ВНЗ і персональний запит в зв'язку з цим, своїх документів, може мати сумні наслідки для студентів. Існують також позитивні приклади (м. Суми). Було виявлено, що у 79% опитування не виникло проблем з оформленням документів при переведенні на навчання до іншого ВНЗ. У більшості випадків адміністрації ВНЗ охоче прийняли документи, намагалися допомогти, за що студенти їм дуже вдячні. Серед опитаних студентів 14% говорять про упереджене ставлення з боку адміністрації ВНЗ. Проблему упередженого ставлення відзначають в основному студенти із зони АТО, в той час як студенти з АРК кажуть, що не помітили негативного ставлення з боку викладачів та студентського колективу.

Академічна різниця. У ході моніторингу опитані студенти акцентували питання академічної різниці, як проблему. Необхідність ліквідації академічної різниці, яка в окремому випадку становила до 38 предметів одночасно із навчання. Проблема особливо актуальна для студентів, які завершують навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем та готуються до державних іспитів. Студенти скаржаться на неможливість за невеликий проміжок годині опанувати доволі великий об'єм нових знань.

Проблема доступного житла. У різних містах України, студенти з числа ВПО мали проблеми з поселенням у гуртожитки. У Києві, з цим зіткнулися 34% студентів ВПО. Крім того, з'явилася нова проблема - відсутність можливості на час канікул виїхати на окуповані території і неготовність ВНЗ забезпечити таких студентів місцями в гуртожитку. З подібною проблемою зіткнулися 26%

опитаних студентів. Студентам-переселенців дуже важко знайти місце проживання, якщо це не гуртожиток при ВНЗ. Власники у більшості випадків не хочуть здавати квартиру переселенцям (Суми). При всьому цьому, 44% студентів не подали заяви на реєстрацію свого статусу, як ВПО. Серед причин найчастіше вказується незнання про процедуру реєстрації статусу ВПО. Крім того, дослідження показало, що переміщені студенти не бажають відкрито говорити про свої проблеми. Багатьом з них не комфортно, або навіть соромно звертатись за допомогою, навіть якщо це їм необхідно [11].

Варто відзначити, що молодь зі Сходу, яка тимчасово навчається у ВНЗ України та Полтавської області окремо, перебуває у стані розгубленості, обумовленому відсутністю бачення особистих і професійних перспектив, загальною невизначеністю ситуації на тимчасово окупованих територіях, культурними відмінностями нового середовища, занепокоєнням відносно долі близьких людей, які залишилися на Сході. У той же час, прийняти допомогу молодим людям часто заважає непоінформованість, загальна апатія і пригніченість, недостатня компетентність і розгубленість бажаючих надавати таку допомогу. Спостерігаємо і таке явище, коли пряма пропозиція психологічно допомогти викликає відторгнення. Тому виникає необхідність організувати процес надання соціально-психологічної допомоги таким чином, щоб він був прийнятий та мав реальний ефект. Серед переважної більшості переселенців спостерігається також феномен споживача і утриманства: вони відмовляються працювати, самостійно вирішувати власну ситуацію, вимагають допомоги і участі інших, користуючись своїм винятковим становищем.

На наш погляд, психологічна підтримка студентів-переселенців полягає у тому, щоб допомогти їм гармонізувати їхні емоційні стани, усвідомити ситуацію, працювати над особистісним цілепокладанням. Створені всеукраїнські, обласні та місцеві служби психологічної допомоги не завжди вчасно та в необхідній мірі можуть надати допомогу по вирішенню як соціально-економічних, так і психологічних проблем. Створені гарячі лінії на базі державних закладів та установ не завжди є ефективними, особливо для

студентів та молоді. Найчастіше такі інструменти виступають в ролі збору загальних даних та статистики. Тому надзвичайно велика роль зараз має приділятися студентам-переселенцям саме на безпосередніх місцях їх навчання та тимчасового проживання. Адже основні джерела проблем та стресу базуються саме в новому навчальному та соціальному середовищі. Загальні дані українських моніторингових груп дають певну картину загальних психологічних та соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб в університетському середовищі [10].

Серед труднощів, з якими вони стикаються, виявлені наступні: складнощі соціальної адаптації на новому місці – 25%; підвищений рівень тривожності – 45%; порушення сну, апетиту та інші соматичні прояви – 70%; апатія – 50%; замкнутість на власних переживаннях, зосередженість на собі – 50%; післятравматичні стресові розлади (45%).

«Надзвичайно важко було знову почати вести активний спосіб життя, до якого я звик в Слов'янську. Для мене, як для творчої людини, найтяжче було почати знову писати, адже своє натхнення я знаходив багато в чому на території, яка зараз окупована. Але завдяки підтримці нових друзів, яких я знайшов в стінах уже свого ПНПУ імені В.Г. Короленка, мені вдалося в Полтаві навіть видати власну збірку віршів», - пише в анкеті студент-переселенець Сергій Н. (м. Слов'янськ). І схожі відповіді серед опитаних студентів не поодинокі. Адже якщо вирішення економічних та академічних проблем на себе частково бере ВНЗ, то з соціально-психологічним дискомфортом ВПО залишається сам на сам. Саме усунення цих труднощів, подолання психологічного бар'єру в новому університетському середовищі, найбільш тривалий та складний процес, про що свідчить як загальноукраїнська статистика, так і результати наших власних опитувань. Полегшення адаптації студента-переселенця до університетського середовища за допомогою студентського самоврядування, як найефективнішої форми організації студентів у ВНЗ, є головним завданням нашого дослідження та напрацьованих висновків, рекомендацій.

2.2. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя засобами студентського самоврядування.

Наше дослідження фокусується на виявленні та обґрунтуванні комплексу організаційно-педагогічних умов, максимально сприятливих для адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування.

Внутрішньо переміщені особи – найменш захищена ланка сучасного українського суспільства, яка зараз має роль лакмусового паперу для надзвичайно широкого діапазону проблем, що досі не були такими суттєвими. Україна не готова повноцінно на рівні держави підтримувати, забезпечувати та захищати ВПО. Тому зараз надзвичайно велика увага таким громадянам приділяється різноманітними всеукраїнськими, обласними та міськими громадськими організаціями, об'єднаннями, суть роботи яких має на меті полегшення інтегрування переселенців до нового середовища.

Університетське середовище має певну низку своїх особливостей, які в певній мірі ускладнюють адаптацію студентів-переселенців до навчання у новому ВНЗ.

За результатами наших опитувань, ВПО найчастіше стикаються з такими труднощами:

- 1- відчутна різниця у навчальних предметах та кількості їх годин у порівнянні з «рідним» ВНЗ;
- 2- зміна стилю викладання та подачі матеріалу, застосування інших методик та методів;
- 3- психологічний бар'єр та дискомфорт у спілкуванні з викладачами та адміністрацією;
- 4- відчуженість нового студентського колективу, групи, тощо;
- 5- постійні стреси через різку зміну звичного середовища життя;
- 6- страх виявити свої здібності та неможливість їх розвитку;

7- недостатня кількість інформації від міської та державної влади, яка б підтримувала та допомагала студентам-переселенцям адаптуватися до нового середовища;

8- постійна тривога за своїх рідних та близьких, які лишилися на окупованій території;

9- внутрішній страх перед новим, само невизначеність та невпевненість в собі [28].

Як бачимо, всі ці проблеми досить зрозумілі, чіткі та загальні, але механізму їх вирішення й досі немає. Адміністрація ВНЗ, викладацький склад та студентський колектив для студента-переселенця мають стати найголовнішою та найефективнішою «рукою допомоги» на період адаптації.

Під час спілкування, на запитання «Від кого Ви отримали найбільшу допомогу та підтримку в період своєї адаптації до університетського середовища?», студенти-переселенці як один відповідали: «...від колективу свого нового ВНЗ та студентів, які прийняли мене в свій колектив легко, швидко та тепло. Саме цього моменту я боялася найбільше. Адже твоя група-це твоя маленька родина період навчання. Приємним відкриттям для мене стала робота студентського самоврядування ПНПУ імені В.Г. Короленка. Такої турботи, доброзичливого ставлення та підтримки я не очікувала отримати. Надзвичайно велику роль зіграв той факт, що студентів-новачків студентська рада активно й постійно залучає до всіх внутрішніх та загально міських заходів. Це допомогло мені знайти нових друзів, в значній мірі позбутися внутрішнього дискомфорту та проявити свої творчі здібності», - ділиться своїми враженнями студентка-переселенець Анастасія З. (м.Краматорськ).

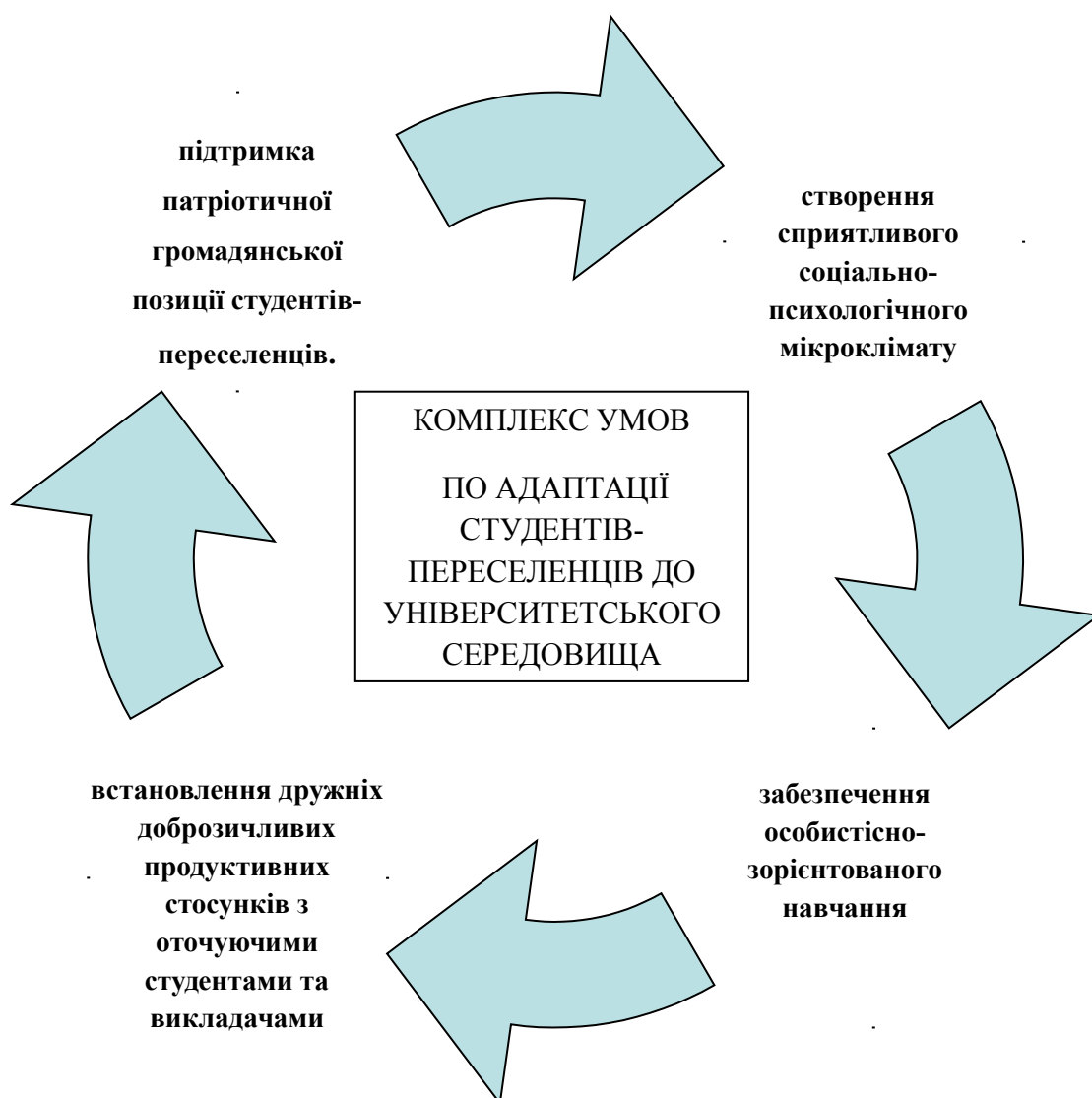
Кожна ситуація, що стосується внутрішньо переміщеної особи, має свої особливості. І технологія співпраці не може носити абстрактний характер, без урахування конкретної ситуації, потреб та інтересів усіх зацікавлених осіб. Особливість допомоги може варіювати залежно від фази реагування (прибуття, середньострокове перебування, довгострокове перебування). Підхід, заснований на співпраці, забезпечить оптимальне використання всього спектру

можливостей, досвіду держави, міської влади та соціальних інститутів, громадських об'єднань, колективу ВНЗ, студентського самоврядування. Разом з тим необхідно врахувати підходи, можливості всіх соціальних партнерів, незалежно від того, наскільки доповнюють чи відрізняються між собою [3].

Саме така взаємодія з використанням всіх можливих ресурсів студентського самоврядування, педагогічних методик, іноземного досвіду та психологічних прийомів соціальних служб може дати дійсно ефективний результат по адаптації студента переселенця.

СХЕМА

«Послідовність реалізації комплексу умов по адаптації студентів-переселенців».

Базуючись на відповідях опитаних нами студентів, ми зробили висновки, що організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя, мають включати: створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, забезпечення особистісно-зорієнтованого навчання, встановлення дружніх доброзичливих продуктивних стосунків з оточуючими студентами та викладачами, підтримка патріотичної громадянської позиції студентів-переселенців.

Соціально-психологічний мікроклімат являється комплексною психологічною характеристикою, що відображає стан взаємовідносин та ступінь задоволеності всіх учасників навчального процесу різноманітними факторами життєдіяльності колективу. Мета створення і підтримання сприятливого соціально-психологічного мікроклімату - полягає в теоретичному і практичному оволодінні студентами психологічними знаннями, методами і методиками побудови спілкування і взаємодій з людьми (студентами) в різних умовах їх життєдіяльності та вмілого застосування набутих знань у реальних педагогічних і життєвих ситуаціях, у пізнанні себе як особистості та інших людей, у оволодінні способами не тільки формування, розвитку й вдосконалення інших людей, але й саморозвитку та самовдосконалення, у формуванні світогляду, спрямованості майбутнього спеціаліста на активно-дієву роботу та суспільства в цілому. Структура мети створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату визначається особливостями тих якостей особистості студента, які стосуються його інтересів, намірів і мотивів його навчання. Досягнення мети формування сприятливого соціально-психологічного мікроклімату студентського середовища передбачає тривалий процес взаєморозуміння у ВНЗ. Це те розуміння, до якого прагнуть студенти, і те, що намагаються сформувати у студентів, викладачі. Соціально-психологічний мікроклімат колективу студентського середовища (групи) - це узагальнююча характеристика всього внутрішнього оточення, яке проявляється в поведінці і міжособистісних стосунках між основними суб'єктами навчального процесу [1]. Основним показниками сприятливого соціально-

психологічного мікроклімату виступають характер відносин між студентами, викладачами і студентами, студентами і керівництвом ВНЗ. Проявляється він на рівні згуртованості та конфліктності.

В сучасному світі надзвичайно велика роль приділяється саме внутрішній атмосфері будь-якого колективу, яка має значний вплив на процес та результат роботи. Тому, соціальні та психологічні служби, громадські організації й об'єднання все більше практикують проведення тематичних психологічних лекцій, зустрічей, тренінгів, круглих столів, вебінарів та соціальних проєктів, які на меті мають подолання внутрішніх комплексів, дискомфорту, нерішучості, розгубленості та відчуженості.

Забезпечення **особистісно-зорієнтованого навчання** в нашій країні загалом та в нашому університеті зокрема є найбільш недосконалою ланкою цієї роботи. Україна знаходиться на шляху євроінтеграції, що включає в себе низку реформ та змін, які вимагають чіткого механізму та тривалого часу їх реалізації. І доки ці моменти неврегульовані на державному рівні, доти й будуть існувати внутрішні недоречності. Так новий ЗУ «Про вищу освіту» надає ВНЗ повну автономію, але не дає чіткого роз'яснення та реального механізму реалізації цього моменту. Така ж проблема і з мобільністю студентів та самих ВНЗ. Адже навіть в нинішній складній ситуації, момент мобільності в більшій мірі відсутній навіть для студентів-переселенців, які стикаються із проблемою академічної різниці в предметах. Така недовершеність освітньої системи дещо ускладнює роботу ВНЗ в сенсі організації особистісно-зорієнтованого навчання студента-переселенця, але й дає можливість адміністрації ВУЗу брати на себе ці функції та безпосередньо обирати механізм їх реалізації. Насамперед це стосується першокурсників та студентів-переселенців, які знаходять в стадії адаптації до університетського середовища. Тут вже педагогічний ат студентський колективи проявляють свої професійні та гуманістичні здібності та вміння [12].

Адже спілкування викладача у педагогічному процесі повинно збудити активність самого студента (вийти на діалог) і допомогти йому набути

позитивного досвіду організації діяльності і стосунків. Цьому сприяє створення атмосфери за допомогою процесу взаємодії стилів. Що стосується конкретних ситуацій, то тут головне забезпечити свободу вибору студентів. Студенти відчують себе вільними тоді, коли самостійно приймають ті чи інші рішення. І будь-яка сфера їхнього життя, включаючи і навчально-виховний процес, має ґрунтуватися на усвідомленому і вільному виборі студентів - тоді освітня діяльність буде сприйматися ними як сенс власного життя. Навіть заборони студенти мають сформулювати для себе самі, їм має бути очевидний їх особистісний сенс. Кристалізація думки студентів щодо того чи іншого аспекту свого життя у ВНЗ, практично неможлива без тактовного впливу викладача. Подібний вплив вимагає хороших знань психології, гуманоцентричної системи цінностей самого педагога і в цілому у своєму практичному втіленні набагато важчий, ніж просто заборони в поведінці чи примус студентів до навчання. Проте його ефективність незрівнянно вища. Студенти, вкрай негативно сприймають зовнішній примус до будь-чого. Змістом обмежень життя студентів у Вузах мають бути норми дорослого життя. Адже за самим своїм сенсом, життя студентів орієнтоване на перетворення у доросле життя. Вони схильні навіть стихійно організовувати своє життя за дорослими зразками, і цю схильність потрібно використовувати [8].

Встановлення дружніх доброзичливих продуктивних стосунків з оточуючими студентами та викладачами найважливіша й найскладніша ланка у процесі адаптації студента-переселенця до університетського середовища.

Адже соціальний світ студентів формується в результаті соціальних взаємодій один з одним і з викладачами. При цьому вирішальний вплив на студентів надає символічне оточення, тому що воно сприяє формуванню їх свідомості і людського "Я". З позицій символічного інтеракціонізму, взаємодія між викладачем і студентом розглядається як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного і реагують на них. Для створення стійкого і комфортного взаємодії і викладачам, і студентам доводиться докладати чимало зусиль [6].

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія повинна мати місце в сучасній системі освіти, більше того, вона має займати передову позицію. Адже для студента-переселенця проблеми існують скрізь, а головне, в його душі. Відсутність близьких чи знайомих людей, погіршує ситуацію, блокує розвиток гармонійної та цілісної особистості. Молода людина перестає відчувати зворотній зв'язок (feedback) зі світу, відчуває себе непотрібною та покинутою. Саме в такі моменти викладачі, які під час навчального процесу проводять досить часу в оточенні своїх студентів, мають бути максимально уважними та вчасно реагувати на складні ситуації [2].

Підтримка патріотичної громадянської позиції студентів-переселенців така ж важлива, як підтримка бойового духу наших військових в зоні АТО.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання молоді загалом та підтримка патріотичної громадянської позиції студентів-переселенців.

Відповідно, всі заходи, які проводять в стінах ВНЗ аз ініціативи адміністрації чи студентського самоврядування мають бути наповнені громадянсько-патріотичним змістом, стверджувати ідею спільності інтересів та взаємоповаги усіх громадян України, підтримувати прагнення кожної особистості до духовного, інтелектуального, творчого та фізичного розвитку задля розквіту держави в цілому [20].

В своїй роботі колектив ПНПУ разом зі студентською радою добирає і поєднує різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникає формалізму й одноманітності, насичує їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовує приклади мужності й звитяги захисників України як з історичного минулого, так і нинішніх воїнів-героїв, які боронять нашу державу від російської агресії.

Проте громадянський компонент виховання найвиразніше втілено у змісті навчальних предметів суспільно-гуманітарного циклу. Вивчення української

мови, літератури, історії, географії, правознавства спрямовано на формування переконливого почуття патріотизму й громадянської свідомості дітей та учнівської молоді, знань про права і свободи громадян, сутність громадянського суспільства [3].

Саме ці головні моменти враховані в навчальній програмі для будь-якого віку та базуються на загальнодержавних та світових цінностях.

Значення патріотичного виховання сьогодні має загальнодержавне значення та затверджене в офіційних державних документах. Так, навіть шляхи розвитку патріотичного виховання постійно змінюються згідно вимог часу та набувають більш досконаліх форм. Прикладом цьому є наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». Цей момент вкотре підтверджує, що Україна впевнено рухається до самоідентифікації себе як незалежної, суверенної та європейської держави зі своїми цінностями, культурою та самовизначеністю. Саме Концепція визначає напрям розвитку освіти та виховання сучасного та майбутнього покоління свідомих українців, відповідальних громадян [24].

Але механізм та ефективність її реалізації повністю залежить саме від позиції адміністрації ВНЗ, викладацького складу та студентського самоврядування. Полтава має пишатися своєю молоддю, своїм студентським самоврядуванням, яке збагачує да підносить дух патріотизму на нові рівні соціального життя міста. Найяскравішим преставником такого руху є студентська рада ПНПУ імені В.Г. Короленка, де мауїбутні педагоги виховуються та вчаться виховувати майбутнє покоління в найкращих українській традиціях, звичаях.

2.3. Психолого-педагогічний супровід адаптації студентів-переселенців у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка

Важливим завданням вищих закладів освіти є створення умов для всебічного розвитку молодшої людини, для розкриття та реалізації її потенційних можливостей в обраній майбутній професії. Багато залежить від ступеня пристосування студента-першокурсника, студента-переселенця до умов вищого навчального закладу, тобто від його успішної соціалізації та адаптації. В адаптації студентам-переселенцям допомагає ціла система, яка працює на базі ПНПУ імені В.Г. Короленка: безпосередньо адміністрація ВНЗ та викладацький склад, студентська рада (форма організації студентського самоврядування) та психологічна служба університету. Разом та окремо всі ці гілки однієї системи зі свого боку мають певний вплив на інтеграцію ВПО до університетського середовища. Приклади такого впливу наводяться нижче.

У роботі зі студентами ПНПУ імені В.Г. Короленка викладацький склад та студентська рада ефективно застосовують педагогічні, психологічні методи подолання проблем, з якими стикаються студенти-переселенці під час адаптації, залучення до суспільно-корисної та цікавої роботи за інтересами. Так студентською радою нашого ВНЗ постійно проводяться лекції та тренінги по командо творенню (team-building), тайм-менеджменту (time-management), лекції «Поспішай творити добро», «Як правильно вести дискусії», тренінги та майстер-класи, які допомагають розвинути чи відкрити в собі певні здібності, таланти. Адміністрація ВНЗ в свою чергу активно підтримує та долучається до проведення подібних заходів, часто виступає в ролі координатора та порадирика. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія всіх ланок університетського середовища дає безумовний результат у допомозі студентам-переселенцям в адаптації до нового середовища. І така робота завжди лишає позитивний слід в свідомості та світосприйнятті ВПО.

Адже необхідною передумовою для ефективного функціонування ВНЗ є опора на самих студентів, їх внутрішній світ та життєві прагнення з метою

максимально ефективного функціонування освітнього та виховного процесів [23].

Саме на таких засадах базується організація роботи у ПНПУ імені В.Г. Короленка, де представники студентського самоврядування від імені студентів беруть активну участь в організації навчального процесу свого ВУЗу, мають вирішальний «голос» у питаннях, які стосуються безпосередньо студентського життя та благоустрою, долучаються до науково-практичної роботи, представляють інтереси студентства на різних рівнях взаємодії та найчастіше виступають організаторами проведення різноманітних заходів як суспільно-психологічного, так і науково-практичного значення. Так, на разі, студенти ВНЗ на свій смак обирають певні дисципліни, мають право обирати чи змінювати викладача, мають активну позицію щодо специфіки викладання того чи іншого матеріалу.

Моніторинг, який постійно проводить студентська рада щодо рівня навчального процесу в університеті, дає можливість як самим студентам, так і адміністрації постійно аналізувати та робити висновки щодо тих чи інших дисциплін, методик та способів викладання. Особливо корисною така робота є в сучасному суспільстві, яке зіткнулося з проблемами ВПО. Студенти-переселенці відзначають, що саме особистісно-зорієнтоване навчання та постійна робота університетської команди полегшують процес їх інтеграції до нового середовища, вирішення проблем, з якими вони стикаються сьогодні.

Нове середовище – є надзвичайно сильним стресором для кожної людини, особливо для молоді, яка ще само невизначена, нереалізована та дуже часто невпевнена в собі. Тому в ПНПУ саме встановленню дружніх доброзичливих стосунків між студентами та викладачами приділяється велика увага та ведеться постійна робота. Наші викладачі постійно вдосконалюють свої професійні навички, розширюють знання в галузі психології та педагогічної майстерності, а головне – ведуть активне життя разом зі студентами.

«Викладач моєї кафедри, надзвичайно розумна, мудра та шанована людина, стала одним з моїх найкращих друзів в цьому університеті. Переїхавши

сюди, я мріяв продовжувати свій творчий літературний шлях, але не мав уявлення як це робити в чужому місці без будь-якої підтримки. А вона в мене повірила, побачила вогонь в очах уже на перших заняттях і, як результат, стала автором передмови до моєї першої збірки», розповідає студент-переселенець Сергій Н. (м. Слов'янськ).

Яскравим прикладом професіоналізму та людської небайдужості є ініціатива викладачів ПНПУ та студентської ради щодо проведення зустрічі з представником відділу юстиції ОДА та студентами задля роз'яснення та вирішення цілої низки питань, що стосуються зміни місця проживання, місця навчання та відновлення своїх прав як громадян України на новому місці. Для студентів-переселенців ця зустріч була надзвичайно корисною, цікавою та дозволила відчувати свою значущість в університетському середовищі, зблизила з іншими студентами та викладачами.

Перелік таких зустрічей досить великий та має широкий тематичний діапазон, адже проблеми мають різний характер за значенням та тривалістю.

А найголовнішим фактором є те, що викладацький склад нашого ВНЗ постійно долучається до студентських заходів, творчих вечорів та проектів, бере в них активну участь, живе студентським життям. Саме такі заходи формують повноцінні дружні продуктивні стосунки між студентами та викладачами за допомогою студентського самоврядування нашого університету.

За ініціативи студентської ради ПНПУ імені В.Г. Короленка з метою розвитку патріотизму, емпатії та розуміння власної ролі в долі своєї країни, неодноразово проводилися зустрічі з військовими, які повернулися із зони бойових дій, волонтерами та представники державних органів влади. Постійно ведеться волонтерська робота студентами нашого ВНЗ у різному вигляді: донорство, благодійність, долучення до суспільно-корисної роботи, моральна підтримка військових та ВПО, різноманітні культурно-мистецькі заходи патріотичного спрямування, флешмоби, тренінги, акції та конкурси. Наші студенти є постійним учасниками та співorganizаторами всіх міських та обласних заходів патріотичного характеру, таких як: парад вишиванок «Полтава

вишивана», спортивно-оздоровчий захід «Заграва», «Збери макулатуру – подаруй життя солдату» та багато інших.

Окрім цього в стінах ВУЗу постійно проводяться різноманітні літературні читання, зустрічі, обговорення та творчі вечори, які долучають як наших студентів, так і гостей до само ідентифікації себе як громадянина своєї країни.

Студентська рада ПНПУ імені В.Г. Короленка була ініціатором постійно діючого семінару шкільного та студентського самоврядування «Якщо не я, то хто», який за мету ставить розвиток повноцінної гармонійної особистості, активного члена суспільства свого міста та країни, свідомого громадянина, науковця, а головне – майбутнього самоврядця.

Особлива роль у формуванні патріотичної свідомості в нашому місті належить Школі місцевого та студентського самоврядування «Лідер майбутнього», співзасновником якої є Ю.П Кращенко. Той факт, що студентська рада ПНПУ імені В.Г. Короленка виступає співорганізатором та учасником цієї Школи, говорить про високий рівень свідомості та культури у наших студентів, високий патріотичний дух, який вони наповнюють, розширюють та несуть в маси.

Проте надзвичайно важливу роботу ведуть професіонали своєї справи, з великим досвідом – працівники психологічної служби ПНПУ імені В.Г.Короленка. Фахівці постійно співпрацюють з викладачами, студентським самоврядуванням ВНЗ, діляться власним досвідом та використовують знання методики самих студентів.

Основною метою діяльності психологічної служби університету є психологічний супровід педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя всіх його учасників (студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників), пошук найбільш ефективних форм і методів роботи зі студентською молоддю, які б відповідали як потребам суспільства, так і потребам особистості сучасного студента; створення умов для повноцінного особистісного розвитку, соціалізації, професійного становлення і життєвого самовизначення студентів.

Діяльність психологічної служби в сучасних умовах також спрямована на подолання негативних психологічних наслідків складних соціально-політичних подій і АТО в Україні; на формування здорового психологічного клімату у студентському, викладацькому колективі і закладі в цілому; на сприяння соціально-психологічному захисту та надання психологічної допомоги постраждалим, переселеним, біженцям, родичам загиблих.

Для підвищення психологічної культури всіх учасників педагогічного процесу психологічна служба університету пропонує тематичні групові заняття:

1. «Як живеться, студенте?» (адаптація першокурсників)
2. Організація часу (тайм менеджмент)
3. Як пережити іспити без стресу
4. «Зустріч із собою» (сприяння процесу самопізнання та саморозвитку)
5. Вільне спілкування
6. Потреби і почуття
7. Розвиток емоційного інтелекту (профілактика професійного вигорання)
8. Дитячо-батьківські стосунки
9. Взаємини між чоловіком і жінкою
10. Любов і нелюбов у стосунках (дружніх, сімейних, інтимних)
11. Обираю здоров'я

Викладачам пропонується співпраця у підготовці та проведенні кураторських годин та інших видів роботи на теми, визначені планом виховної роботи ПНПУ ім В.Г.Короленка:

1. Групові консультації «Самодопомога при психологічній травмі», «Як підтримати близьких, що горюють»
2. «Вплив ЗМІ на формування світогляду людини і її поведінку» (дослідження способів психологічного маніпулювання і впливу викривленої інформації на психіку людини)

3. Розвивальні групові заняття «Крок назустріч...» (вивчення особистісних якостей студентів, їхніх морально-етичних позицій, духовних інтересів і прагнень; розвиток навичок рефлексії та самопізнання; робота з труднощами особистісної самоідентифікації)

4. Розвивальні групові заняття «Я – майбутній учитель (психолог, соціальний педагог, логопед ...))» (формування професійної ідентичності та емоційно-ціннісного ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності)

5. Ділова імітаційна гра «Планета цивілізацій» (розвиток міжкультурної толерантності, профілактика ксенофобії, расової та етнічної дискримінації)

6. Групові заняття «Батьки і діти», «Доньки-матері», «Як живеться з любов'ю?» (формування усвідомленого батьківства та популяризація родинних цінностей)

7. Групове заняття «Станція призначення - ЖИТТЯ» (протидія торгівлі людьми)

8. Анкетування та постійно діюча група підтримки «Як живеться, студенте?» (сприяння процесу соціально-психологічної адаптації та профілактики дезадаптації студентів)

9. Зустрічі з працівниками реабілітаційних і психологічних центрів міста (формування здорового способу життя; профілактика алко-, нарко-, ігрової та інших залежностей; формування усвідомленого батьківства) [26].

Результати нашого дослідження на практиці показують, що ПНПУ імені В.Г. Короленка максимально ефективно сприяє адаптації своїх студентів-переселенців за допомогою викладачів, а головне – студентського самоврядування. Ця нова форма громадської організації має надзвичайно великі права та механізми реалізації тих процесів, які в житті студента мають пріоритетне місце. На даний час, студентське самоврядування є головною рушійною силою будь-якого позитивного руху як окремого студента, так цілого ВНЗ загалом.

ВИСНОВКИ

Наше дослідження дає можливість зробити наступні висновки:

1. Визначено сутність ключових понять «переселенець», «внутрішньо переміщена особа», «студентське самоврядування», «адаптація», «університетське середовище».

Переселенець – той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь

Внутрішньо переміщеною особою - це громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Студентське самоврядування - цілісний структурований механізм, який дає змогу студентам через самоорганізовану діяльність брати участь у керівництві справами свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, виховуючи лідерські якості, соціальну активність.

Адаптація - пристосування, процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища; пристосування будови і функцій організмів до умов навколишнього середовища (у фізіології — короткочасна адаптація, у біології — довгострокова а., протягом життя); соціально-психологічна адаптація є пристосуванням індивіда під групові норми, й навпаки — інтереси соціальної групи до окремого індивіда даної групи.

Університетське середовище - це органічне поєднання системи підготовки кваліфікованих кадрів і всіх видів наукової діяльності: в галузі фундаментальних, прикладних дисциплін, а також у сфері проведення міждисциплінарних, міжнародних і міжкультурних досліджень та потужного виховного потенціалу.

2. Здійснено моніторинг рівня адаптації студентів-переселенців на прикладі ПНПУ імені В.Г. Короленка, проблем, з якими стикаються такі студенти та ролі студентського самоврядування у вирішенні цих проблем.
3. Розкрито сутність та специфіку функціонування студентського самоврядування на базі педагогічного університету, його значення в адаптації студентів-переселенців до університетського середовища та впливу студентського самоврядування на виховання майбутніх педагогів, новаторів, вихователів, патріотів своєї країни.

Явище внутрішньо переміщених осіб ще досить нове для українського суспільства, тому механізму вирішення цієї проблеми поки що не розроблено. В нашій роботі студентське самоврядування вперше розглядається як один з головних компонентів у вирішенні проблем адаптації студентів-переселенців до

університетського середовища, не дивлячись на те, що ця робота ведеться досить давно та ефективно у різних формах.

Базуючись на відповідях опитаних нами студентів, ми зробили висновки, що організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського життя, мають включати: створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, забезпечення особистісно-зорієнтованого навчання, встановлення дружніх доброзичливих продуктивних стосунків з оточуючими студентами та викладачами, підтримка патріотичної громадянської позиції студентів-переселенців. Цей комплекс є універсальним та загальним, адже включає в себе основні пункти здорового соціально-психологічного життя кожної людини. Під час нашого дослідження, було розкрито та проаналізовано кожен ланку цього комплексу та спосіб її реалізації на прикладі студентського самоврядування ПНПУ імені В.Г.Короленка.

Так за результатами анкетування студентів-переселенців, які навчаються у ПНПУ імені В.Г. Короленка було зроблено певні висновки та проаналізовано систему роботи цього ВНЗ по адаптації таких молодих людей. Через призму студентського самоврядування було наведено приклади реалізації всіх суспільних та внутрішніх методів, засобів та механізмів у допомозі таким студентам. Студентське самоврядування виступає як каталізатор самоорганізації, саморозвитку та само ідентифікації сучасного українського суспільства. Молодь, яка має активну життєву позицію, залучає до своєї роботи старше покоління, викладацький склад та адміністрацію ВНЗ, а головне – є чудовим прикладом того, що «ти сам собі країна» [29-30].

Найкращим доказом такої роботи є відповіді студентів-переселенців під час спілкування. Приклад однієї з таких наведено нижче:

«Найбільшу допомогу та підтримку я отримала від працівників свого нового ВНЗ та студентів, які прийняли мене в свій колектив легко, швидко та тепло. Саме цього моменту я боялася найбільше. Адже твоя група-це твоя маленька родина період навчання. Приємним відкриттям для мене стала робота студентського самоврядування ПНПУ імені В.Г. Короленка. Такої турботи,

добррозичливого ставлення та підтримки я не очікувала отримати. Надзвичайно велику роль зіграв той факт, що студентів-новачків студентська рада активно й постійно залучає до всіх внутрішніх та загально міських заходів. Це допомогло мені знайти нових друзів, в значній мірі позбутися внутрішнього дискомфорту та проявити свої творчі здібності», - ділиться своїми враженнями студентка-переселенець Анастасія З. (м.Краматорськ).

В ході роботи на прикладі студентської ради ПНПУ імені В.Г. Короленка було апробовано розроблені організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. - М.: Просвещение. - 1991.
2. Басейн Ф.В. Проблема бессознательного. // Знание-сила, 1982, № 10.
3. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
4. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. // "Вопросы психологии", 1972, № 2.
5. Горчакова В. Г. Предпосылки, противоречия и принципы развития студенческого самоуправления / В. Г Горчакова // Пед. образование. — М., 1990. — Вып. 2. — С. 77—82.
6. Дунець Л.М. Психологія спілкування. - Хмельницький, 2003. - 142 с.
7. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. - М.: Издательство МГУ. - 1982. - 128с.

8. Зязюн І. А., Крамущенко Л.В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: Підр. Для вузів. - К.: Вища школа, 1997. - 349с.
9. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування : автореф. дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ю. П. Кращенко ; Ін-т проблем виховання НАПН України. — К., 2012. — 20 с.
10. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. - М.: Наука. - 1984. - 348с.
11. Ляудис В.Я. Формирование учебной деятельности студентов. - М.: Издательство МГУ. - 1989. - 240с.
12. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. - М.: Просвещение. - 1990. - 192с.
13. Ніколаєнко С. Студентське самоврядування на шляху до європейського простору вищої освіти // Освіта України. – 2007. – №49-50. – С.1,2-3.
14. Платонов К. Структура развития личности. М.: Наука. - 1986. - 255с.
15. Положення про студентське самоврядування в Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2007. – 12с.
16. Права та гарантії студента: Зб. нормативно-правових документів / Укл. Г.Ф. Труханов, С.М. Романюк, А.І. Клименко, О.С. Цибін. – К.: Четверта хвиля, 2005. – 380 с.
17. Савенкова Л.О. "Комунікативна атака" у формуванні навичок педагогічного спілкування // Педагогіка і психологія. -1998.-№ 4.-с. 100-106.
18. Слєпкань З.І.: Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. - К.: [НПУ](#), 2000. - 210 с.
19. Словник української мови: в 11 томах. — Том 6, 1975. — Стор. 273.
20. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації школи // Освіта України. – 2005. – №59-60. – С.12-13.
21. Троцько Г. В. Студентське самоврядування як засіб розвитку особистості / Г. В. Троцько // Педагогічна і психологічна науки в Україні : 36. наук, праць

- до 15-річчя АПН України : у 5 т. / АПН України. — К. : Пед. думка, 2007. — Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. — С. 296-307.
22. Газета «Дзеркало тижня. Україна» «Друзі по нещастю» В.Кравченко від 31 січня 2015 в 07:30 http://gazeta.zn.ua/internal/druzya-po-neschastyu-kak-gruziya-reshaet-problemu-bezhencev-_.html
23. Вимушені мігранти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://semestr.com.ua>. – Заголовок з екрану. – Мова укр.
24. Наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068->
25. Сайт ВРУ ЗАКОН УКРАЇНИ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
26. Сайт ПНПУ імені В.Г.Короленка. Психологічна служба. <http://pnpu.edu.ua/ua/psihoservice.php>
27. DPhil in International Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.forcedmigration.org/about/faq&usg=ALkJrhajE1e9Qui7tUuS66UdIiDk0Boww#sthash.eYDK7NTD.dpuf>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.
28. Forced Migration Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm&usg=ALkJrhglZMKhlA7ir13mYgSQj_KT91pyjQ#sthash.4DMV5H8u.dpuf. – Заголовок з екрану. – Мова англ.
29. The Oxford Department of International Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.keh.ox.ac.uk. – Заголовок з екрану. – Мова англ.

30. The Refugee Studies Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rsc.ox.ac.uk/publications/protecting-forced-migrants-a-state-of-the-art-report-of-concepts-challenges-and-ways-forward&usg=ALkJrhikKcPI3zvWFKx5fydogid557kA6w>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.

ДОДАТКИ

АНОНІМНА АНКЕТА ВПО

«З якими проблемами стикається студент-переселенець під час адаптації до університетського середовища?»

- 1. Укажіть Ваш вік та місце народження.**
- 2. Що стало причиною зміни місця навчання?**
- 3. Чи відповідає новий ВНЗ Вашим очікуванням?**
- 4. З якими труднощами Ви зіткнулися під час переведення до нового ВНЗ?**
- 5. Що було найважчим під час адаптації до нового університетського середовища?**

- 6. Які стосунки у Вас склалися з новими одногрупниками під час знайомства?**

- 7. Яку роль відіграли нові викладачі під час Вашої адаптації до нового університетського середовища?**

- 8. Хто став для Вас найбільшим помічником в цей період?**

- 9. Чи відчували Ви внутрішню тривогу в цей період? Чому?**

- 10. Чого, на Вашу думку, не вистачає в роботі ВНЗ для полегшення адаптації студентів-переселенців до університетського середовища?**

- 11. Яку роль в допомозі під час Вашої адаптації відіграло студентське самоврядування університету?**

- 12. Чи брали Ви коли-небудь участь в роботі студентського самоврядування? Чому?**

Дякуємо за Вашу увагу!

**ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ СПІВБЕСІДИ ЗІ СТУДЕНТОМ-
ПЕРЕСЕЛЕНЦЕМ**

- 1. Скажіть, будь ласка, що стало причиною зміни Вашого місця навчання?**
- 2. Назвіть 3 найбільших проблеми, з якими Ви зіткнулися під час адаптації до університетського середовища.**
- 3. Від кого та як Ви отримали найбільшу допомогу та підтримку в новому ВНЗ під час адаптації?**
- 4. Чи відчували Ви психологічний дискомфорт в новому колективі (групі) в період адаптації? Назвіть причини дискомфорту.**
- 5. Чи знайомі Ви зі студентським самоврядуванням? Ваше ставлення до роботи студентського самоврядування в новому ВНЗ.**

